

Андријана НИКОЛИЋ*

ДРАМА ЉУБАВИ У РОМАНУ *МОЈКОВАЧКА БИТКА*

Како конципирајте идеални материјал за једну хуманистичку хероинку, била је мисаона водиља Тамила Сијарића при конципирању романа „Мојковачка битка”. Покушавајући одговорити високим *летом њисца*, који је неминован у случају образовања мотива историјског дјела, Сијарић је 1961. у једном интервјуу, набројао детаља који би хуманистички и психолошки освијетлили и продубили феномен Мојковачке битке, коју је касније преточио у епопеистичко дјело. У низу наведених детаља Сијарић је искристализирао основу, не само једног догађаја већ и народа кроз тај догађај. У неравноправној бици црногорског народа за слободу, под туђинском чизмом Аустријанаца и Мађара, Сијарић је уплео компоненту љубави у свеопштем страдању. Љубав у овом дјелу није имала покретачку улогу, већ је у лику ратника Радича приказана као извјестан отклон за вријеме ратовања, чувајући му достојанство ратника, који размишља о судбинама својих војника. У психолошкој компоненти сваког појединца, Сијарић је својевремено тражио откровење, које би по завршетку романа имало јединствену психоанализу људских судбина у једном времену. У најужем оквиру дешавања, Сијарић издваја симболику кроз синтагму *сушастивена суйсџанца*, којој се предаје управо у концепцији, структури и поруци самог романа. Обликујући двије хуманистичке структуре које се инфлуентно преламају, писац с једне стране даје на суд времену и народу забрањену љубав младе муслиманке Умке Карадашић, која бјежи из родитељске куће за љубављу учитеља Радича Меммића, а с друге стране, писац компонује кроз њихову одвојеност и међусобну љубав све ратне страхове које се одигравају на токовима Лима, Бехотине и Таре, почетком 1916. године. У својој суштини, рекло би се, роман има сложену структуру са више нарацијских токова, од којих су неки међусобно зависни, али у оној

---

* Андријана Николић, књижевни критичар

Сијаревићевој *сушастивеној суистјанцу*, у овом роману не постоји случајност или антиципација, већ подједнака мјера љубави у односу на жену и државу, те храбрости и истрајности да се сачувају и једна и друга.

На усуду и храбрости остварена је хуманистичко-хероистичка нит романа, као његова потка за сва дешавања и све људске судбине. Сијарић је на самом почетку романа усложио компаративност судбина свог народа у његовој добровољачкој снази. Показавши како може млада Карадашићка да након првог неуспјелог бијега из родитељске куће, понови своју „одисеју”, јер јој иначе нема живота, ка ни *йџици у кавезу*, писац је указао на вољу народа, који у другој паралели сам и ни од кога наговаран или тјеран, иде у борбу, напушта добровољно своје домове и не знајући шта му доноси прва ноћ у мемљивом рову, одлази у рат за домовину.

У свеобухватној панорамској слици једног историјског догађаја, Сијарић је композицијом љубавне трагике успио скренути на рацијски ток са битке и на тај начин на рацију преусмјерио са колектива на индивидуу. На стваралачком фону, гдје је судбина индивидуе доминантна у односу на колектив, писац је дао више замаха епској драматургији, којој је склон, јер је овим романом избила на површину његова жеља да слика менталитет и психологију ликова свог мјеста, које је неизбрисиво носио у свијести и души. Суштински, роман Мојковачка битка је класичан историјски роман реалистичког типа, али је љубавна нота пишчева карика са мјестом постанка, која му је дала лирски занос у историјском и фактографском смислу, да кроз историјски роман опише поједине ликове и њихове коријене. Није зато случајност да он инсистира на јединству народа, без обзира на њихове тадашње разлике у религији, јер корацима уназад, он даје поријекло чувених Карадашића, који су некад били Дашићи, који су годинама пролазили преображење, да би на крају, у Мојковачкој бици, стали равноправно уз православни народ. Не чуди зато што је Рецеп Карадашић тражио од попа Дикосава савјет кад му је кћерка Умка побјегла за Радичем, кад је у својим потоњим часовима заробљеништва, испричао Максиму Туцањи, команданту војске, како је његов предак Дашић слику светог Ђорђија, крсне славе, склониио на таван након рађања треће му генерације Карадашића под кровом. Бихорско племе Дашића, које је прапредак, имењак Рецепов, преобратио у муслиманску вјеру, Сијарић је дао у слици човјека разапетог између крви од које јесте и од оне коју није желио да се пролије, а припада њему и његовој дјечи:

Учинио је како је бої хџио.....

... И он се од села сакривао и йлакао, а џо шџо је йлакао, йо божијој је наредби било, јер Бої зна шџа ради. Плакао је збої џоїа йред иконом, йред свейим Ђорђијем, и није йресијао за цијелої живоїа, јер живио је ни у

једној ни у другој вјери, ни у цркви ни у џамији-иако је, да ја Турци виде, оглазио њејком у џамију и у џамијска брвна њледао као њеле у шарена враџа-њослије ојети улазио у собицу код свејој Ђорђија да му исјрича и њожали му се њје је био и њија је радио, и молио ја да му ојросџи...

Трагизам колектива преточен у трагизам индивидуе, Сијарић појашњава у лирским замасима, продубљујући различитост Умкине породице утемељену у патријархату кроз њихов нарушени углед након њеног бијега, те кроз мржњу њене браће Касума и Шућра, који не желе да знају за њу. У немогућности да се оствари љубав у толиким различитостима, а опет опкољена страшним ратним вихором и страдањима, оваква је љубав на самом почетку осуђена на пропаст, а писац нам кроз роман даје степенике судбине који одвајају младе, једно од другог, започевши њихово одвајање на мосту, који је симбол премошћавања, спајања супротности, у кључном моменту постао први степеник раздвајања. Сијарић зауставља несуђену невјесту на мосту а Радичу даје могућност да се улогом војника у рату искупи за саму помисао да је љубав у рату уопште замислива. Роман *Мојковачка бишка* посједује суштински издефинисану линију, коју бисмо могли назвати пут прочишћења. Пишчевим апретирањем текстуалних цјелина, изведена је хомогенизација судбина појединих ликована, који су у рат пошли са аспекта бранилаца али и са личног психолошког плана, који је доминантан у борбама и који не крају рата обједињује цјелину личности. Својеврсно прочишћење доживио је Реџеп Карадашић, који након катарзичне исповиједи Максиму Туцањи бива ослобођен, да би се у једном моменту добровољно нашао пред аустријским рафалом и тиме прекратио муке оца који се због моралних и вјерских норми одрекао одбјегле кћерке Умке. Ни његов син Касум није прошао боље. У тешком борбеном покличу бива смртно осакаћен гранатама. Његова смрт је искуп судбине због нанесених батина сестри, коју је свирепо кажњавао због првог неуспјелог бијега. И кад судбина узме конач живота у своје руке, испреде клупко само њој знано. Шућро, који читаво вријеме ратовања грчевито носи један метак, *једно слово, задње слово* за учитеља Радича, бива ослобођен из аустријског заробљеништва, захваљујући Радичу. Његово преображење тече на вањском плану, када ће се искристализирати слика храброг црногорског војника, али истовремено и на унутрашњем, кад се, свјестан смрти оца и брата, буквално предаје под Радичеву команду, јер је то једини начин да остане жив. Повезаност Шућра и Радича је свеприсутна и она превазилази оквире моралних и традицијских норми, због којих се њихови путеви укрштају.

Свјесни да је Умка свеприсутна препрека и отклон у њиховим односима, Радич покушава да ничим не доведе до погоршања међусобних од-

носа, па и у моменту кад спази да је Шућро био бржи Умкиној колиби и осмотрио њено мртво тијело, увенуло од чекања за Радичем. Овај преломни моменат писац даје у слици карактера и проицљивости Радича, који не жели пореметити изграђене односе са Шућром: *Ако љрићем, љоквариће се све шћио је међу нама насћало. Има, завезака на овоме свијејћу који не можеш да одријешиши. За који крај конца да љовучем? Он вуче за свој крај, а који је шћо мој?*

Сијарић је очито апострофирао крај конца сваког свог јунака и тиме је колективно преточио у индивидуално. Онолико колико су трагикомични разговори двојице пријатеља у рову, кад један другом послѣје евентуалне смрти остављају у аманет највредније, толико је тежак и трагичан крај двоје старца који у неуједначеном коњском трку, симулирајући животни круг, скончавају своју судбину на брисаном простору у фијуку рафала, не доживјевши да нађу гроб сина јединца, како би му сахранили ноге што су штрчале ван земље. У страшној слици непокопаних ногу, Сијарић транспонује патњу родитеља, који у безумљу за изгубљеним јединцем, једином сврхом живота и недоречене родитељске љубави, заборављају стварност, те нитима, само њима знаним, корачају напријед у нади за спасењем, гдје ће пронаћи сина Драгутина, ту ће и скончати. Моделе љубави писац је транспоновео у разним категоријама, али свака од њих посједује своју драматургију. Као што жене, предвођене старцем Видаком, носе храну на ратиште мужевима, браћи и дјеверовима, њихов жамор што се претапа у лелек за погинулима, уз плач новорођених беба које носе на ратиште да их покажу очевима, својеврсни је епски замах пишчев у коме нема мјеста лиричним сентенцама. У моментима кад се муж издваја са женом до оближњег шумарка, Сијарић не даје мјеста њежности, већ, напротив, слика њихов однос кроз кратку немушту причу, док у близини одјекује паљба. Смрт Новака Челића је најмучнија сцена љубоморног мужа, који у халуцинацији љубоморе види своју супругу са другим. Немајући сопствена разума, а тиме ни мира, Новак почини самоубиство након што га једна сељанка оптужи за силовање. У одсуству разума пред налетом параноичних опсесија, одузима себи живот као својеврстан данак за учињену срамоту над женом. Самоубиство Новака Челића у овом роману је његова инфилтрација у сукобу са самим собом, у бездану између разума и помућеног, у вихору ноћи, у пласту сијена у којем је обешчастио незнану жену, у чистој бијелој кошуљи коју је обукао пред смрт транспонујући свој дух кроз бјелину, кроз привидну чедност. Није зато случајно ни Радич утонуо у ратну отуђеност у којој нема мјеста радовању, љубави и свим оним чезнутљивим мислима, којима је био вођен прије доласка на ратиште. Трансформација учитеља у ратника одређена је ситуационим планом у коме се Ра-

дич нашао и у коме је морао преузети норме понашања лишене њежности према вољеној. Од дана кад је растављен од Умке, у ушима су му бубњале ријечи прочитане из записника, *да у рату нема мјеста женидби*. Не чуди стога што је Радич тек повремено мислио на Умку, што није више ходао са разарајућом патњом у грудима, већ му је мисао кретала ка свом батаљону састављеном више од стараца него од активних војника. Спреношћу, коју рат не прекида, вољом која се животом зове, успио је пребродити страшне битке са незнатним губицима. У одлучном моменту, кад му одбјегли војник Рафаило јавља да му је стигла Умка, Радич одбија да је види, јер суровост ратовања, промијенила је обличје разњеженог учитеља у суровог војника. Сијарић је успио у свакој трансформацији лика и зато с правом кажемо да је роман *Мојковачка биџика* извјесно чистилиште људских душа и њихових карактера. У симболици боја и облика Сијарић је наговјештавао судбине својих ликова. На самом почетку романа, писац даје слику влажне баште у јесен, кад се у ноћи чује звук жутих јабука опадалица. Једини звук Умкине чежње бијаше туп пад жуте јабуке о влажну земљу. Складном интонацијом влаге, земље и опадајуће јабуке, био је извјестан прелудијум у наговјештају њене ране смрти. У хтјењу да лик судбински повеже са пратећим симболима, Сијарић је и бомбе окачене о појасу описивао као падалице што смрт сију. И док је Деспину удовицу приказивао кроз црнину којом се облачила, тако је свака судбина којом је Деспина располагала (тима и Умкина) била осуђена на таму, односно смрт.

Сијарићева дескрипција уз нарацију у трећем лицу, те дијалог, који се заснива на локализованој лексици, уз примјесе гномског, зрео је исказ писца, који је насловом романа, у суштини тек ухватио крајеве јануарске борбе 1916, иако су му многи историјски догађаји остали ван домета списатељског. Очито, и није се трудио да битку опише фактографски, већ је акценат ставио на судбине судионика тог догађаја.

У осмишљавању чистилишта, он је обликовао патњу, као јединствен егзистенцијални поредак, која је егзистирала на свим ратним стазама и која је стварала увјерљив смисао ка својеврсној спознаји. Патња је значила сазријевање, а тиме и отјеловљење потиснутих тежњи, које нису имале упориште на емотивно љубавном плану. Радичево објављивање краја рата, уједно је његова нова патња без ратних задатака, којима се предано повиновао. До те мјере истрајан у борбеном духу, сам у себи, као што се самим осјећао и кад је постојала Умка у његовом животу, Радич нема одређеног циља, осим промјене у личном одзиву. Некад учитељ, потом командант, и поново учитељ, неосјетљив на ратне похвале остаје сам, као што му је често говорио Мојсија да су њих двојица *сами самцијии и да никој на свијету немају*.

У лику Радича Сијарић није остварио пуну тежину духовне симболике, већ је тежиште пренио управо на Умку, која се у роману јавља тек спорадично, али са сваким њеним јављањем слиједи низ епитета њеног изгледа, држања и мирноће. Наредна свему што је чека, Умкина појава је у овом роману идеја жртве за неке нове идеале, који нису имали мјеста у традицијско-религијским и моралним нормама балканских ратова. Њена исконска, нетакнута младост, послужила је писцу да обликује нови тип жртве у бесмислу рата и туђих умирања.

Умкина патња и њена смрт нису ништа друго до њено поновно враћање духовног ка прецима Дашићима, и тиме је њена патња за живота остварила егзистенцијализам у смрти-спасању. Као што је Христ разапет за гријехове других, а његова патња симбол жртве, и Умка је своју младост предала земљи попут ране јабуке падалице, не остваривши се кроз православу вјеру, она је смрћу остварила своје преображење, које у једном дијелу можемо сагледати кроз реченицу Ханса Кинга: *Пайиња и умирање Једној уноси скривени смисао у бесмислену пайињу и умирање многих.*

Andrijana NIKOLIĆ

DRAMATIC LOVE IN NOVEL МОЈКОВАЧКА БИТКА

Summary

Narator is transformed different categories and model's of love but all of them had themselves dramatic. He made a sufferance like united existing order on all of war's campaign. It was a meaning insight. Pain was meaning ripening and, of course to be repress of craving.